

K otázke vzniku goralských nárečí na Spiši

Ivan Chalupecký

Spiš je známy tým, že patrí k národnostne a etnicky najpestrejšími oblastiam Slovenska. Pri tom národnosti a etniká po celú dobu dejín žili vedľa seba resp. aj medzi sebou tolerantne a bez akýchkoľvek konfliktov. Mnohé z národností a etník sa sústreďovali v severnej časti Spiša, v okolí Spišskej Magury či za ňou, teda aj v oblasti Zamaguria. Žili tu Slováci, Poliaci, Goralí, Rusíni, Nemci a neskôr aj Židia. Keďže ide o oblasť hraničiacu s Poľskom, nie je div, že v období vytvárania a formovania sa novodobých národných štátov, najmä v 19. a 20. storočí, sa začali vyskytovať snahy dokázať, že severná časť Spiša, najmä obce, ktorých obyvatelia hovorili slovensko-poľským či poľsko-slovenským, tzv. goralským nárečím, sú Poliaci. Keďže prevažná časť z nich sa považuje za Slovákov a poľsky ani nevie,¹ dostali najnovšie pomenovanie "etnickí Poliaci".

Staršie snahy vyhlásiť Goralov za Poliakov² kulminovali v istom zmysle najmä po stránke agitácie spojenej s demagógiou tesne po prvej svetovej vojne, keď sa vzkriesené Poľsko snažilo anektovať celý severný Spiš vrátane Kežmarku.³ Na jeho veľké sklamanie sa mu však podarilo pripojiť k Poľsku len 14 obcí, ktoré od svojho vzniku neustále patrili do Spiša, teda do Uhorska, dnešného Slovenska, plus ďalšie obce z Oravy. Poľská diplomacia ani v medzivojnovom období neprestávala si všímať Spiš a Oravu. Zisťovala počet Poliakov a snažila sa pôsobiť na prebudenie poľského národného povedomia Goralov.⁴ Z tohto obdobia pochádza odhad, že na východnom Slovensku žije 80.000 Poliakov.⁵ Tieto snahy vyústili krátko po Mníchovskej zrade, ktorú zneužili aj Poliaci na

¹ Priznáva to aj poľský autor kontroverznej spoločnej poľsko-slovenskej *Monografie pre školy: Tatry a Podtatranská oblasť*, Poprad 2000, red. W. SKUPIEŇ (ďalej len: Monografia Tatry, poľská verzia), keď na str. 22 slovenského prekladu píše: *Žijúce tu p o ľ s k é e t n i k u m (ok. 80 tis. ľudí) tvoria oravskí a spišskí goralí...Hovoria poľským nárečím ... väčšina z nich sa hlási k slovenskej národnosti, zatiaľ čo k poľskej národnosti sa hlási necelých tisíc ľudí.*

² Literatúru uvádza a analyzuje o. i. napr. PAVLÍK, E.: Poľské vplyvy a Spišská Magura. In: *Spiš. Vlastivedný zborník 2*, Spišská Nová Ves 1968, s. 5 – 19.

³ Z množstva literatúry a materiálu napr.: LANGER, A.: *Nasz Spisz i Orawa*. Warszawa-Lublin-Łódź-Kraków 1919; JAWORSKI, J.: *Spisz i Orawa jako lecznicze stacye polskie*. Warszawa 1920; SAYSSSE – TOBICZYK, K.: *Dość już ignorancyi w kwestyi kresów południowych*. Warszawa 1919, a mnohé iné.

⁴ *Sedem dokumentov k slovensko-poľským vzťahom z rokov dvadsiatych a tridsiatych*. Rkp. pripravil Spolok priateľov Slovákov v Poľsku v januári 2001. Dokumenty sú identifikované presnými signatúrami. TRAJDOS, T. M.: *Memorial Karola Ripy z 1933 roku o sytuacji Polaków na Słowacji*. In: *Mazowieckie Studia Humanistyczne*, Nr. 2-2, 2000, s. 139 – 186.

⁵ ANDRÁŠ, M.: Poľská menšina na Slovensku. In: *Kultúra*, č. 8 z 18. 4. 2001, s. 14 – 15.

pričlenenie ďalších častí Slovenska k Poľsku, medzi iným aj Javoriny a časti Ždiaru.⁶ V septembri 1939 Slovensko zas využilo nemecký útok na Poľsko a likvidáciu Poľskej republiky a pripojilo obce odstúpené v roku 1920 a 1938 Poľsku späť k Spišu a Orave. Skutočnosť, že väčšina obyvateľov uvedených dedín ich návrat k Slovensku úprimne privítala ukázala, že napriek dvadsaťročným snahám o vypestovanie poľského vlastenectva v nich, nestratili svoje povedomie príslušnosti s slovenskému národu.⁷

Bohužiaľ ani vývoj po druhej svetovej vojne, keď boli obnovené hranice z roku 1920, nebol a nie je pokojný. Známe sú problémy, ktoré museli tamojší Slováci prekonávať pri spievaní slovenských piesní v kostoloch, či problémy pri prihlasovaní detí v školách na slovenský jazyk.⁸ Napokon Poľsko dlho tvrdilo, že na jeho území národnosti nie sú, že všetci obyvatelia štátu sú Poliaci. To všetko zmenila dohoda medzi Poľskom a Spolkovou republikou Nemecko, keď aj poľská strana uznala, že na jej území bývajú aj ľudia iných národností. Táto situácia sa začala po roku 1989 meniť a tolerancia vzrástla. Súčasne však u časti poľských publicistov vzniklo silné hnutie, ktorého účelom bolo na jednej strane presvedčiť goralské obyvateľstvo nielen v poľskej časti Spiša, ale aj na Slovensku, že sú čistými "etnickými" Poliakmi, na druhej strane presvedčiť aj Poliakov, že severné Slovensko bolo odjakživa poľským územím a dodnes je obývané Poliakmi. Za tým účelom sa napr. organizovali a organizujú exkurzie na Slovensko.⁹ Za tým účelom vzniklo v pohraničí viacero organizácií, napr. Towarzystwo Karpackie (1990) a Związek Polskiego Spisza (1990).¹⁰ Vydáva sa množstvo literatúry v ktorej sa dokazuje, že severný Spiš bol už pôvodne osídlený len poľským obyvateľstvom a že aj teraz na uvedenom území vôbec nie sú Slováci.¹¹ Pri tom argumentácia sa často opiera o staré uhorské súpisy obyvateľstva,

⁶ Je zaujímavé, že ten akt nacistickej agresie sa oslavoval aj pri 65. výročí. Por.: ANDRÁŠ, M.: Zaolzie – Jaworzyna 1938. In: *Kultúra*, roč. VII, č. 2 z 28. 1. 2004, s. 11-12.

⁷ Vybrané kapitoly z diela A. Miškovča Severé hranice Slovenska. In: *Almanach Slovácy v Polsce – Slováci v Poľsku*, VII, 2000, s. 97.

⁸ CIAĞWA, J.: Slovenčina v spišských kostoloch v Poľsku v 20. storočí. In: *Z minulosti Spiša*, IX-X, 2001-2002, s.244 – 255.

⁹ TRAJDOS, T. M.: Wyprawa na Spisz. Maj 1989 r. In: *Almanach karpacki PŁAJ*, 7, 1993, s. 145 – 149. Autor píše: *Zorganizowałem wiosną 1989 wyprawę na cały historyczny Spisz w celu uświadomienia szerszym kręgom krajoznawców, jakie bogactwo politycznej, kulturowej i etnicznej obecności polskiej na tej ziemi można dostrzec...* TENŽE: Z gościna w Lendaku. In: *Podhalanka*, VIII, 1989, Nr. 1 (19), s. 18 – 19.

¹⁰ Tamže, s. 145.

¹¹ Napr.: TRAJDOS, T. M.: *Spisz środkowy i północny w naszym stuleciu*, Warszawa 1987, na s. 7 píše: *...na całym Zamagurzu..., 90 % osad czysto polskich, kompletny brak Słowaków na całym terenie. Z ďalšej bohatej literatúry uvádzame napr. TENŽE: *Zamagurze Spiskie, fenomen przetrwanie polskości*. Szczawnica*

ktoré sa divne interpretujú. Napr. aj ináč objektívny historik Mieczysław Jerzy Adamczyk sa odvoláva na úradné súpisy obyvateľstva v rokoch 1851 a 1853, ktoré sa vtedy vôbec nekonali.¹² Ostatní sa odvolávajú na pravidelné súpisy obyvateľstva. Odvolávajú sa na to, že v roku 1880 Maďari vypustili z rubriík súpisov jazyk poľský a nahradili ho jazykom slovenským. Tak uvádzajú počet Slovákov ako počet Poliakov. Ibaže v starších súpisoch sa národnosť ani materinský jazyk skutočne vôbec neuvádzali. Uhorské súpisy poľský materinský jazyk skutočne neuvádzali. Poliáci mohli byť v rubrikách: Iné jazyky domáce, alebo Iné jazyky zahraničné. V tých rubrikách je však len malý počet obyvateľov. Asi toľko, koľko občanov sa v súčasnosti na Slovensku hlási k poľskej národnosti. Zaujímavé je tvrdenie, že v desaťročiach pred prvou svetovou vojnou sa maďarizácia netýkala zamagurských Slovákov! Dokonca že Maďari úmyselne podporovali slovakizáciu kvôli odnárrodneniu Poliakov.¹³ O nezmyselnosti tohto tvrdenia azda netreba ani hovoriť.¹⁴

Azda by nestálo za to o týchto veciach hovoriť, keby ich časť poľských intelektuálov aj v súčasnosti neventilovala. V roku 1995 vydali zborník k 75. výročiu **návratu** časti Spiša a Oravy **do Poľska**.¹⁵ Aj v roku 1998 Marek Skawiński v svojom článku o Poliakoch na Slovensku odhaduje ich počet v súčasnosti na 150.000 osôb, teda na 2,5 % obyvateľov Slovenska.¹⁶ Tvrdí dokonca, že na konci prvej svetovej vojny žilo v troch okresoch severného Spiša len 0,7 % Slovákov!¹⁷ Najväznejšie však je, že na propagovanie týchto politicky účelových neprávď sa zneužili aj peniaze fondu Phare Európskej únie, keď sa vydala v Poľsku i na Slovensku príručka pre školy Tatry a Podtatranská oblasť, kde sa nachádzajú tie isté tvrdenia a oslavuje sa aj veliteľ bandy, ktorá

1990; TENŽE: Problemy osadnictwa na polskim Spiszu. In: *Pamiętnik Słowiański*, XXIX, 1979, s. 3 – 72; Walczyński, S. (red.): *Akcja spisko oravska*. Nowy Sącz 1989 a mnohé iné.

¹² ADAMCZYK, M. J.: Emigracja z ziem polskich na Węgry 1630 – 1859, in: *Rocznik Podhalański*, VII, 1997, s. 27.

¹³ Verí tomu aj taký solídny a objektívny autor, ako Jerzy Roszkowski: ROSZKOWSKI, J.: Rola Kościoła na Spiszu i Oravie w podtrzymowaniu polskości oraz słowakizacji. In: TRAJDOS, T. M. (red.): *Spisz i Orawa w 75. rocznicę powrotu do Polski północnych części obu ziem*. Kraków 1995, s. 31.

¹⁴ K Spišu por.: CHALUPECKÝ, I.: Pramene k dejinám slovenského národného hnutia v rokoch 1860 – 1918 v archíve Spišskej župy. In: *Slovenská archivistika*, III, 1968, č. 2, s. 240 – 259.

¹⁵ TRAJDOST, T. M. (red.): *Spisz i Orawa*, c. d.

¹⁶ SKAWIŃSKI, M.: Polacy na Słowacji. In: *Almanach Karpacki PŁAJ*, 16, 1998, s. 87. Treba poznamenať, že redakcia almanachu sa od ideologického tónu tohto príspevku v doslovne dištancovala. Proti Skawińského vývodom sa ohradil aj poľský publicista: KROH, A.: Na marginesie artykułu Marka Skawińského "Polacy na Słowacji", in: *PŁAJ*, č. 17 z roku 1998, s. 163-170.

¹⁷ Tamže, s. 68.

po vojne systematicky vraždila Slovákov v spišských obciach patriacich Poľsku.¹⁸ Po vážnej kritike recenzentov už vytlačenej knihy¹⁹ i slovenských autorov sa dohodlo, že slovenské vydanie knihy tieto skreslené údaje nebude mať.²⁰ Naším študentom by to však nemohlo uškodiť, pretože pravdu poznajú. Do duší poľských detí sa však zasieva ostenň averzie voči slovenskému národu a predkladajú sa im nepravdivé údaje.²¹

Všetky tie trápne a nedôstojné nedorozumenia v tej záležitosti zapríčinila existencia goralských nárečí, ktorými sa hovorí na slovensko-poľskom pomedzí i v niektorých enklávach na Slovensku a ktorým celkom nerozumie ani normálny Slováč, ale ani normálny Poliak. Nechceme sa venovať, ani na to nemáme kvalifikáciu, jazykovej stránke týchto nárečí. Je o tom bohatá odborná literatúra a jestvuje aj monografia Júlie Dudášovej-Kriššákovej, ktorá sa im špeciálne venuje.²² Keďže však aj jazyky sa vyvíjali pod vplyvom historických okolností a udalostí, chceme sa zamyslieť nad jedným z historických činiteľov, ktorý viedol k popoľšteniu týchto nárečí.

Je nesporné, že vzájomné vzťahy medzi ľuďmi ovplyvňovali a čiastočne aj ovplyvňujú jazyk a najmä nárečie. V pohraničných oblastiach prirodzene dochádza k vzájomnému prenikaniu slov medzi dvoma jazykmi, a to jednak každodenným stykom, jednak vzájomnou migráciou. Spišiaci zo Zamaguria napr. bežne navštevovali trhy v Novom Targu, chodili na púte na poľské pútnické miesta a pod. Poliáci chodili na trhy v Spišskej Starej Vsi či v Spišskej Belej. Na Spiši sú však aj oblasti v ktorých sa hovorí goralským nárečím, ale ktoré sú od hranice viac vzdialené. V nich nebol taký priamy kontakt na poľské oblasti ako na pohraničí, resp. na ceste z Poľska na Slovensko (napr. Slovenská Ves) a aj migrácia z Poľska bola podstatne menšia. Ide o niektoré obce, ktoré boli v rokoch 1412 – 1772 v zálohu poľských kráľov ako súčasť hradných panstiev

¹⁸ Monografia Tatry, poľská verzia.

¹⁹ Recenzia publikovaná ako: CHALUPECKÝ, I.: Tatry a podtatranská oblasť ešte raz. In: *Kultúra*, IV, č. 16-17 z 8. 8. 2001, s. 17.

²⁰ SKUPIEŇ, W. (red.): *Tatry a Podtatranská oblasť. Doplnujúce texty pre školy*. Poprad 2000.

²¹ K polemike okolo tohto vydania pozri: ANDRÁŠ, M.: Podivná učebnica. In: *Kultúra*, č. 25-26 z 12. decembra 2001, s. 23.

²² DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: *Goralské nárečia. Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine*. Bratislava 1993.

Lubovňa a Podolínec.²³ Konkrétne ide o Starú Lubovňu a čiastočne Podolínec a obce Nová Lubovňa, Kremná, Pilhov, Krendželovka, Mníšek nad Popradom, Kače, Nižné Ružbachy, Vyšné Ružbachy, Lacková a Forbasy.²⁴ V ostatných zálohovaných obciach uvedených panstiev sa nehovorí goralsky, ale rusínsky (Jakubany, Kamienka, Jarabina, Hraničné, Sulín) alebo nemecky (Chmeľnica). V goralských obciach však nejde o klasické goralské nárečie, ale o "prechodné slovensko-poľské" nárečie.²⁵

Vzhľadom na to, že ide o nárečie s prvkami slovenčiny i poľštiny, boli v minulosti často problémy jednoznačne povedať, akej národnosti sú ich užívatelia. Známy je výrok spišského prepošta Jána Sigraya vo vizitácii z rokov 1700 a 1708, že obyvatelia Bratstva Dunajeckého dištriktu sú všetci Poliaci (*Incolae in toto hoc districtu sunt omnes Polonos*).²⁶ Je pravda, že vtedy vo všetkých farnostiach pôsobili poľskí kňazi. Diferencovanejšie vidí národnostnú štruktúru v roku 1787 autor výkazu škôl na Spiši,²⁷ ktorý hovorí, že na Spiši sú dve poľské školy, štyri slovensko-poľské, šesť poľsko-slovenských a jedna rusínsko-poľská škola (Straňany). Je zaujímavé, že slovenské školy boli v Kolačkove, Lendaku, Slovenskej Vsi, Výbornej, Vyšných Lapšoch, Spišských Hanušovciach, Jurgove, Matiašovciach a vo Veľkej Frankovej. Národnostnými pomermi na Spiši v rokoch 1730 – 1850 sa zaoberal aj Michal Kaľavský.²⁸ Uvádza jazyk obyvateľov (napr. podľa kanonických vizitácií ale aj iných prameňov) pre jednotlivé obce osobitne k jednotlivým rokom. V niektorých rokoch – obyčajne 1792 alebo 1801 - uvádza poľský jazyk len u 6 obcí (Lechnica, Matiašovce, Nižné Ružbachy, Nová Lubovňa, Stará Lubovňa a Sulín). Poľsko-slovenský jazyk uvádza u 20 obcí – väčšinou ide o Zamagurie - a poľsko-nemecký jazyk u Huncoviec a Podolínca.

O pôvode ľudí, ktorí zamagurské obce pôvodne osídlili, sa vedú polemiky a zachované pramene nedovoľujú dôjsť k jednoznačnému záveru. Nazdávame sa, že najsilnejšie kolonizačné rody, ktoré od 13. storočia začali Zamagurie osídľovať a svojou

²³ CHALUPECKÝ, I.: Prehľad vývoja verejnej správy na Spiši. In: *Sborník archivních prací*, XIII, 1963, s. 130 – 132.

²⁴ TENŽE: Inventár Spišského starostovstva z roku 1758. In: *Z minulosti Spiša*, III-IV, 1995/96, s. 85.

²⁵ DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: c.d., s. 31. Tiež: KOVALČÍK, V.: *Pod erbom severu*. Bratislava 1998, s. 54 – 56.

²⁶ HRADSZKY, J.: *Additamenta ad Initia, progressus ac praesens status Capituli...Scepusiensis*. Szepesváraljae 1903-1904, s. 246.

²⁷ *Merkur von Ungarn*, II. roč. 6. zošit, s. 488 – 503.

²⁸ KAĽAVSKÝ, M.: *Národnostné pomery na Spiši v 18. storočí a v 1. polovici 19. storočia*. Bratislava 1993.

kolonizačnou aktivitou sa pričínili o to, že sa hranica medzi Uhorskom a Poľskom posunula za hrebene Spišskej Magury, až k Dunajcu, Berzeviciovci a Görgeyovci, privádzali do nových osád najmä svojich poddaných z južnejšie ležiacich spišských dedín. Privádzali sem aj Nemcov a Rusínov. Isteže šoltýsi verbovali ľudí aj z druhej strany hranice, ale nazdávame sa, že väčšinou šlo o ľudí naverbovaných u nás. Dokazuje to aj skutočnosť, že viacero obcí osídlilo pôvodne spišské nemecké obyvateľstvo, čo sa odrazilo nielen v názvoch obcí (Kacvín, Fridman, Richvald), ale aj v dodnes zachovaných chotárných názvoch. Na druhej strane aj rehoľa Strážcov Božieho Hrobu z Jeruzalema, po príchode do Lendaku začiatkom 14. storočia, určite dosídľovala svoje obce, prípadne zakladala nové (Spišské Hanušovce, Kehel) svojimi poddanými z okolia Miechova.²⁹ Takže v Zamagurí a na jeho okolí sa už od začiatku museli miešať nárečia východoslovenské a poľské. K narastaniu polonizácie ich jazyka prispeli okrem bežných cezhraničných stykov hlavne dve skutočnosti: migrácia obyvateľov z Poľska do týchto obcí a dlhá pôsobnosť poľských kňazov a učiteľov. Uvedené vplyvy znásobila ešte istá izolovanosť uvedenej oblasti od ostatného Spiša reťazou rusínskych a nemeckých obcí, ako na to poukazuje Eduard Pavlík.³⁰

Usadzovanie sa poľských jednotlivcov a rodín v 17. – 19. storočí v Zamagurí sa dá konkrétne zistiť na základe zachovaných cirkevných matrik. Podrobne ich preskúmali viacerí odborníci z oboch strán hranice a dospeli k jednoznačnému záveru o sile tejto migrácie najmä v 17. a 18. storočí, ktorá nemohla neovplyvniť jazyk ľudu.³¹ Aj Mieczysław Adamczyk uvádza konkrétne pre roky 1743 – 1855 spolu 179 rodín, ktoré emigrovali na Slovensko a v ďalšom výkaze uvádza mená ďalších 179 emigrantov.³² Preto sa touto otázkou nemienime bližšie zaoberať.

Podľa nášho názoru však najvýznamnejšie vplývala na prenikanie poloznimov do goralského nárečia takmer tristoročná prítomnosť poľských kňazov a učiteľov v uvedených obciach, a to nielen zamagurských, ale aj v zálohovaných obciach Ľubovnianskeho a

²⁹ PAVLÍK, E.: Poľské vplyvy a Spišská Magura. In: *Vlastivedný zborník Spiš*, 2, 1968, s. 112 – 113.

Uvedenú štúdiu komentoval RUCIŇSKI, H.: *Z dziejów Zamagurza*. In: *Podhalanka*, VIII, 1989, Nr. 1 (19), s. 5-6.

³⁰ PAVLÍK, E.: c. d., s. 102 – 103.

³¹ PAVLÍK, E., c. d., s. 113 – 117; RUCIŇSKI, H.: *Drogi awansu polskiej ludności górnej Orawy i Zamagurza spiskiego w XVII wieku*. In: *Miasto – region – społeczeństwo*, Białystok 1992, s. 229 – 248; TRAJDOS, T. M.: *Problemy osadnictwa*, c. d., s. 21 – 72; ADAMCZYK, M. J.: c. d., s. 37 – 59.

³² ADAMCZYK, M.: c. d., s. 38 – 57.

Podolínskeho panstva. Vidieť to najmä na týchto od hraníc vzdialenejších obciach. Tento vplyv nik nezapiera,³³ z poľskej strany sa však vyzdvihuje najmä neskorší podstatne kratší vplyv slovenských kňazov na vznik slovenského národného povedomia u Goralov. Trajdos to dokonca nazýva "pekelnou akciou".³⁴ Práve tento autor však v mnohých svojich prácach podporuje náš názor na to, že na polonizácii slovenských Goralov mali podstatný vplyv poľskí kňazi a učitelia.

Cirkevné pomery na území, ktoré bolo v roku 1412 dané do zálohy poľských kráľov, sa pôvodne nezmenili. Nebol ani dôvod, pretože šlo len o záloh, ktorý mal dočasný charakter. K zmene došlo až v dôsledku reformácie. Tá prebiehala na Spiši najmä v druhej polovici 16. storočia aj pod vplyvom absolventov Krakovskej univerzity, a jej dôsledkom bolo, že takmer celý Spiš bol koncom 16. storočia evanjelický a na druhej strane v Spišskom prepoštvstve ostalo iba niekoľko katolíckych kňazov. Týkalo sa to aj zálohovaného územia, ktoré vytvorilo Spišské starostovstvo. To sa však v roku 1591 dostalo do správy rodu Lubomirských ako spišských starostov, ktorí boli katolíci. Ako patróni kostolov sa snažili o rekatolizáciu svojho starostovstva, čo sa im spočiatku aj čiastočne podarilo. Aby to mohli vykonávať efektívnejšie zaslúžili sa o to, že fary patriace do zálohovaných panstiev Ľubovňa a Podolínec boli začiatkom 17. storočia začlenené do Krakovskej diecézy a bol pre ne zriadený Spišský dekanát. Patrili tam fary: Stará Ľubovňa, Podolínec, Hniezdne, Nová Ľubovňa, Chmeľnica a Nižné Ružbachy s príslušnými filiálkami.³⁵ Uvedený dekanát bol v roku 1786 začlenený do Tarnovskej diecézy a jeho územie bolo vrátené do Spišského biskupstva až v roku 1787. Za celý ten čas tam spravovali farnosti poľskí duchovní a prirodzene, aj učitelia.³⁶ Osobitné postavenie si zachovala len Chmeľnica – Hobgart, ktorá bola obcou s nemeckým obyvateľstvom, ktorému sa kňazi museli aj jazykovo prispôbiť. O tom, že miesta farárov skutočne obsadzovali poľskí kňazi, sa môžeme presvedčiť z matrik uvedených farností, uložených v

³³ ROSZKOWSKI, J. M.: Rola Kościoła na Spisu, c. d., s. 25 – 37; TRAJDOS, T. M.: Z dziejów kleru katolickiego na dawnym Spiszu. In: *Almanach karpacki PIAJ*, 18, 1999, s. 111 – 138.

³⁴ TRAJDOS, T. M.: Spisz środkowy, c.d., s. 6.

³⁵ TRAJDOS, T. M.: Uwagi o polskiej jurysdykcji kościelnej na Spiszu. In: *Almanach Muszyny*, 1999, s. 32-33; TENŽE: Dekanat Spiski diecezji Krakowskiej w świetle wyzytacji z 1728 roku. In: *Naša przeszłość*, t. 90, 1998, s. 113 – 156.

³⁶ Aj Trejdos hovorí: *Kler byl wyluczne polski*. TRAJDOS, T. M.: Uwagi, c.d., s. 32.

Štátnom archíve v Levoči. Podrobne o tom svedčí napr. aj kanonická vizitácia uvedeného dekanátu z roku 1728.³⁷ Ale napr. aj zoznam farárov Novej Ľubovne z uvedených rokov:³⁸

?	1624
Ján Rusieczki	?
Stanislav Snieszkowic	1635 – 1638
Ján Rusnák	1638 – 1664
Matej Bukszynski	1664 (zomrel na mor)
Albert Kochanek	1664 – 1681
Blasius Thomas Tomkowicz	1681 – 1695
piaristi, premonštráti, zastupovanie	1695 – 1697
Albert Stanislav Adamowicz, kaplán	1698 – 1702
Ján Moszkowski	1702 – 1707
Juraj Moszkowski	1708 - 1709
Bartolomej Tworkowski, kaplán, potom farár	1707 – 1717
František Koczanowicz	1717 – 1738
Anton Czechowski	1739 – 1763
František Karoli, kaplán	1743 – 1745
František Bekier, kaplán	1746 – 1763
Gašpar Jastrzebski, kaplán	1763 – 1764
Bartolomej Jasiewski	1763 – 1771
Stanislav Jozef Strocziński, kapl. potom farár	1763 – 1794
Ignác Nalencz Koczanowicz.	1794 – 1824

Tak tomu bolo aj v Nižných Ružbachoch:³⁹

1623	Štefan Czarnkowicz
1633	Bartolomej Kawecki
1638	Stanislav Swieskowicz
1664	Ján Rusiecki Szlachetny, prelát
1682	Peter Mikolaiczki

³⁷ TRAJDOS, T. M.: : Dekanat Spiski, c. d.

³⁸ CHALUPECKÝ, I.: *Dejiny Novej Ľubovne*, rukopis.

³⁹ CHALUPECKÝ, I. – MATAVA, F.: *Nižné Ružbachy*. Košice 2002, s. 16 – 17.

1683	Pavol Moszinski
1686	Baltazár Lehoczky, ktorý bol súčasne farárom v Podolínci
1700	František Lubozicki
1724 – 1741	Michal Žigmund Glock
1744 – 1793	Ján Cantius Jaklinski

Taká situácia bola aj v ostatných farnostiach Spišského dekanátu.⁴⁰ Treba predpokladať, že Poliakmi boli aj najbližší spolupracovníci farárov: učitelia. Takmer 300 ročné súvislé pôsobenie kázní, vyučovania a pod. sa nemohlo neodraziť v jazyku ľudu. Tým viac, že aj východoslovenské nárečie má mnoho prvkov spoločných s poľským jazykom (napr. mäkké ś alebo ć) a slovenský spisovný jazyk ešte nebol kodifikovaný. Po reinkardinácii uvedených farností do Spišského biskupstva, miesta farárov zaujímali postupne slovenskí, resp. nemeckí kňazi domáceho pôvodu. Navyiac mohli už používať kodifikovaný spisovný jazyk bernolákovský alebo neskôr štúrovský (mnohí študovali v Trnave), čím, samozrejme, tiež začali ovplyvňovať čiastočne jazyk, podstatnejšie však národné povedomie v slovenskom duchu. V Nižných Ružbachoch napr. pôsobil po Nemcoch Jánovi Ludvighovi a Pavlovi Krayovi, v rokoch 1838 – 1891 slovenský spisovateľ a bojovník proti alkoholizmu (nie národný buditeľ) Eduard Korponay.⁴¹ Pravda, od 70. rokov 19. storočia boli aj kňazi vystavení silnému tlaku maďarizácie.

Zvláštne postavenie medzi farami Spišského dekanátu mal Podolíneec. V roku 1642 sem uviedol starosta Stanislav Lubomirský rehoľu piaristov, ktorí tu založili nielen kláštor, ale aj známe a slávne kolégium. Podolínski piaristi do roku 1662 patrili do nemecko-poľskej provincie, v rokoch 1662 – 1782 do samostatnej poľskej provincie.⁴² Aj keď spočiatku tvorili vedenie kolégia i učiteľov a vychovávateľov Taliani, Rakúšania, Poliáci, Česi i Slováci, po roku 1700 to boli v prevažnej miere Poliáci. Okrem toho kolégium navštevovali žiaci nielen zo Spiša, Slovenska a Uhorska, ale veľkú časť jeho žiakov i

⁴⁰ TRAJDOS, T. M.: : Dekanat Spiski, c. d.

⁴¹ CHALUPECKÝ, I. – MATAVA, F.: c. d., s. 17 – 18 a 25.

⁴² KOLLÁR, P. (ed.): *Návrat k prameňom*. Prievidza 1992; CHALUPECKÝ, I.: Piaristické kolégium v Podolínci. In: *Pogranicze polsko-słowackie – Pohraničie poľsko-slovenské*. Nowy Targ 2002, s. 13 – 24; TENŽE: Kolegium Pijarów w Podolińcu miejscem przenikania się kultur między Polską a Słowacją. In: KROH, A.(red.): *Spisz wielokulturowe dziedzictwo*. Sejny 2000, s. 77 – 87.

novicov tvorila mládež z celého Malopoľska. Tak, prirodzene, do tohto mestečka, ktoré v polovici 17. storočia malo ešte asi 53 % nemeckého a 39 % slovenského obyvateľstva, postupne prenikala poľština jednak prostredníctvom učiteľov, jednak prostredníctvom študentov i úzkou komunikáciou s rôznymi oblasťami Poľska, čo nemohlo neovplyvniť nárečie tamojších Slovákov. Podolínski piaristi sem prišli za účelom rekatolizácie, ktorú aj s úspechom vykonali. Príslušníci rehole boli dlho aj oficiálnymi farármi Spišskej Belej. Tá však bola väčšinou nemecká a ostala čiastočne evanjelická, preto ich jazykový vplyv sa tu výraznejšie neprejavil.

Podobne aj Stará Ľubovňa ležala pod hradom Ľubovňa, ktorý bol sídlom poľských správcov. Bolo tu mnoho poľských úradníkov a šľachty, ktorí tiež ovplyvnili jazyk Slovákov v meste.

V zálohu poľských kráľov boli okrem uvedeného územia aj 13 spišské mestá, ktoré pôvodne patrili do Spoločenstva 24 spišských saských miest. Je prirodzené, že ako mestá prevažne nemecké prešli v druhej polovici 16. storočia na stranu reformácie. Mali svoje výsady, medzi ktoré patrila aj slobodná voľba farára, ktorú využívali na dosadzovanie svojich farárov. Snahám poľských starostov o rekatolizáciu odolávali a aj keď sa táto po roku 1670 násilne presadila, veľká väčšina obyvateľstva ostala evanjelická a mala svojich nemeckých farárov. Pre katolíkov sa snažili starostovia dosadiť poľských farárov, čo sa im čiastočne aj darilo napriek tomu, že uvedené mestá stále ostali súčasťou Spišského prepoštstva a nikdy do Krakovskej diecézy ani formálne nepatrili. Väčšina poľských farárov však boli len beneficianti, často krakovskí kanonici, ktorí v mestách často ani nesídlili a duchovnú správu za nich vykonávali domáci slovenskí alebo nemeckí kapláni. Tak ich vplyv ostal obmedzený a tunajší Slováci ostali pri svojom spišskom nárečí.⁴³

Vráťme sa však na Zamagurie. Aj napriek tomu, že tunajšie farnosti nikdy do Krakovskej diecézy nepatrili (obce, ktoré v roku 1920 pripadli Poľsku, patria do nej od roku 1925) a že stále podliehali Spišskému prepoštstvu, pôsobili aj tu po celý čas poľskí kňazi a učitelia, pretože domáceho kléru v dôsledku reformácie skutočne nebolo.

⁴³ Por.: TRAJDOS, M. T.: Z dziejów kleru katolickiego na dawnym Spiszu. In: *Almanach karpacki Ptaj*, 18, 1999, s. 115 – 132; WEBER, S.: *Geschichte der Stadt Leibitz*. Kesmark 1895, s. 92 – 94; CHALUPECKÝ, I. (zost.): *Dejiny Popradu*. Košice 1998, s. 87 – 89 a 107 – 108; TENŽE (zost.): *Dejiny Vrbova*. Levoča 1996, s. 21; KOLLÁROVÁ, Z. – MALOVCOVÁ, B.: *Stráže – známe, neznáme 1276 – 2001*. Poprad 2001, s. 58; JAVORSKÁ, D. a kol.: *Veľká 1268 – 1998*. Poprad 1998, s. 29 – 31.

Nepôsobili jedine v obciach pravoslávnych, neskôr gréckokatolíckych, osídlených rusínskym obyvateľstvom, ktoré si aj preto zachovali vlastný jazyk pomerne čistý. K istému, ale nepodstatnému, vplyvu došlo len v Osturni, kde vzniklo osobitné nárečie, ktoré sa jednoznačne nepričleňuje ani ku goralskému, ani k rusínskemu. Obce ležiace východne od vlastného Zamaguria sa dostali pod vplyv lendackých krížovníkov, ktorí mali svoj materský dom v poľskom Miechowe. Bezprostredne ovplyvňovali nielen Lendak, ale aj svoje poddanské obce Jezersko, Spišské Hanušovce, Nižné Lapše i Ždiar, čiastočne aj Krížovú Ves a Strážky.⁴⁴ Keď spišský prepošť v rokoch 1655 a 1656 robil po reformácii prvú kanonickú vizitáciu svojho prepošťstva, našiel tam len málo katolíckych fár.⁴⁵ Veľkú časť z nich tvorili obce Zamaguria, ktorých rekatolizáciu urýchlila aj zemepanská rodina Palochayovcov, pánov Nedeckého panstva. Všade bol farárom a učiteľom Poliak. Treba však zdôrazniť, že sa napriek tomu pridriavali ostrihomského rítu:

Lendak: Šimon Kroslovics, učiteľ Andrej Kochanek, potom Ján Stankowski

Kacvín: Laurentius Habovics, učiteľ Štefan Racziwski

Nižné Lapše: Ján Kaminski – miechovita, učiteľ Ján Brandiczowicz

Vyšné Lapše (a fil. Lapšanka, Repisko, Čierna Hora): Laurentius Marevics, učiteľ

Jakub Czibulski

Tribš (fil. Fridman): Ján Ratulowski, učiteľ Tomáš Cserniczki

Krempachy a Nová Belá: Jakub Swincowicz

Nedeca: Ján Perinski, učiteľ Andrej Gaskliczki

Spišská Stará Ves: Mathias Novimontanus (Nowogurski), učiteľ Fridrich Bendik alias Kaczwinszki

Matiašovce: Albert Rakowiczki, učiteľ Krištof Zwerak

Lechnica: Stanislav Wroblowski, učiteľ Stanislav Wojtechowski

Richvald (Nová Lesná): Stanislav Mastolski, učiteľ Tomáš Czechowicz

Spišské Hanušovce: Laurentius Bisowski – miechovita.

⁴⁴ TRAJDOS, M. T.: Parafia Miechowitzów w Lendaku w połowie XVII wieku. In: *Heraldika i okolice*, Warszawa 2002, s. 479 – 490; KOLLÁROVÁ, Z. a kol.: *Dejny Ždiaru a Tatranskej Javoriny 1590 – 2000*. Ždiar 2000.

⁴⁵ Archív Spišského biskupstva Spišská Kapitula, Kanonická vizitácia 1655/56.

O mimoriadnej migrácii kňazov a učiteľov z Poľska na Slovensko hovorí aj Mieczysław Adamczyk, keď v zozname mien emigrantov uvádza spomedzi 179 emigrantov až 65 kňazov a 13 učiteľov. Väčšina z nich skončila práve v Zamagurí.⁴⁶

Nazdávame sa, že situáciu v konkrétnych obciach či farnostiach ani nemusíme uvádzať. Upozorníme len na niektoré, ku ktorým jestvuje literatúra. V svojej štúdiu o Lechnickej fare rozoberá Tadeusz Trajdos podrobne nielen národnosť farárov, ale aj farskú knižnicu.⁴⁷ Priebek rekatolizácie v Krempachoch a Novej Belej, ako aj stav fary v Novej Belej v roku 1731 analyzuje tenže autor.⁴⁸ Taktiež sa zaoberal kostolom a farským majetkom v Nižných Lapšiach v 18. storočí.⁴⁹ V štúdiu o kostole a o erigovaní fary v Lesnici v roku 1776 hovorí Andrej Skorupa o poľských kňazoch, ktorí tu aj predtým pôsobili.⁵⁰ Veľmi zložitá bola národnostná situácia v Nedeci, najmä na Nedeckom Hrade, kde sídlili zemepáni a povolávali si na svoj dvor úradníkov, vychovávateľov i priateľov nielen zo Spiša alebo blízkeho Poľska, ale aj z Maďarska. Podrobne sa tým zaoberal opäť Tadeusz Trajdos v pomerne obširnej a podrobnej štúdiu.⁵¹ Situácii duchovnej správy v Jurgove venoval pozornosť v dejinách uvedenej obce Jozef Ciągwa.⁵²

Na záver azda len niekoľko poznámok k situácii uvedených goralských farností a obcí po ich znovuzачlenení do Spišskej diecézy. Je samozrejmé, že spišskí biskupi museli na fary dosadzovať kňazov inkardinovaných do vlastnej diecézy, hoci v niektorých prípadoch, ako sme to videli na príklade Novej Ľubovne, ponechali na svojich miestach aj poľských kňazov. Spišskí kňazi neboli len Slovákmi, boli medzi nimi aj rodení spišskí Nemci či Maďari, a len málo spišských biskupov malo také slovenské národné povedomie,

⁴⁶ ADAMCZYK, M.: c. d., s. 49 – 57.

⁴⁷ TRAJDOS, M. T.: Kościół, plebani i parafia w Lechnicy w drugiej połowie XVII w. i pierwszej połowie XVIII w. In: *Prace pienińskie*, tom 12, 2002, s. 63 – 78.

⁴⁸ TENŹE: Rekatolizacja parafii w Krempachach i Nowej Białej w XVII stuleciu. In: *Almanach Nowotarski*, 1999, Nr. 4, s. 68 – 75; TENŹE: Krempachy i Nowa Biała w świetle wyzittacji z 1731. roku. In: *Almanach Nowotarski*, 2000/2001, Nr. 5, s. 93 – 100.

⁴⁹ TENŹE: Uposażenie kościoła parafialnego i majątek plebański w Łapszach Niżnych w połowie XVIII wieku. In: *Prace Pienińskie*, Tom 13, 2003, s. 79 – 85.

⁵⁰ SKORUPA, A.: Kościół w Leśnicy. In: *Prace Pienińskie*, Tom 10, 1998, s. 30 – 31.

⁵¹ TRAJDOS, M. T.: Mieszkańcy Zamku i Podzamcza Niedzickiego w świetle metryk parafii niedzickiej XIX w. In: *Pogranicze polsko-węgierskie od Orawy do Pienin w XIX i na początku XX w.* Szczawnica 2000, s. 75 – 96.

⁵² CIĄGWA, J.: *Dzieje i współczesność Jurgowa 1546 – 1996*. Kraków 1996, s. 27 – 31.

že by sa boli snažili goralské obyvateľstvo poslovenčiť. Nebola to ani ich poslaním. Naopak, niekedy vidíme, že sa snažia kňazov horlivých za slovenskú vec krotiť. Ako sme na to už poukázali, od konca 18. storočia sa začína obdobie kodifikácie spisovného jazyka. Je len samozrejmé, že kňazi ako príslušníci inteligencie, sa snažili v úradnom a pastoračnom styku používať kodifikovaný slovenský jazyk. Do obcí prichádzajú aj učitelia, ktorí absolvovali Rímskokatolícky učiteľský ústav v Spišskej Kapitule. Nahrádzajú učiteľov, ktorí často nemali nijakú pedagogickú kvalifikáciu. Ústav ich vychovával k tolerancii voči národnostiam Spiša, v ktorom žilo obyvateľstvo viacerých národností. Oni sú často pisateľmi rôznych žiadostí a podaní obcí na Spišskú župu, ktoré aj zo Zamaguria sú vždy písané peknu spisovnou slovenčinou. V tej súvislosti treba poukázať na to, že Goralí sa často zúčastňovali petičných akcií za používanie slovenského jazyka v úradoch a školách, spolu s ostatnými obyvateľmi Spiša. Pod petíciu z roku 1863 sa podpísali aj obce: Reľov, Hág, Spišská Stará Ves, Lysá nad Dunajcom, Matiašovce, Zálesie, Kacvín, Malá Franková, Veľká Franková a Ždiar.⁵³ Petícia z roku 1864 ostala koncentrovaná na stredný Spiš, podobne ako petícia z roku 1868. V roku 1868 však vznikla na Spiši ešte jedna petícia za zrovnoprávnenie Slovákov s Maďarmi, teda proti maďarizácii, o ktorej sa tvrdí, že v Zamagurí nebola.⁵⁴ Vypracoval ju reľovský farár Michal Penxa a podpísali ju obyvatelia Reľova a Hágov. Proti nej sa postavili nielen úrady, ktoré chceli jej signatárov uväzniť, ale aj spišský biskup, známy Slovákom Ladislav Záborský.⁵⁵ Aj to dokazuje nezmyselnosť tvrdení, že Maďari využívali Slovákov na boj proti Poliakom a na druhej strane, že sa o poslovenčenie Goralov systematicky usilovali predstavitelia cirkevnej správy.

⁵³ CHALUPECKÝ, I.: Pramene k dejinám, c.d., s. 241.

⁵⁴ ROSZKOWSKI, J. M.: Rola Kościóła na Spiszu, c. d., s. 31.

⁵⁵ CHALUPECKÝ, I.: Pramene k dejinám, c.d., s. 245. Tiež: ŠA-L, Slúžnovský úrad Spišská Stará Ves, spisy č. 137, 147, 162, 182,208 a 244/1868 ki.

Zur Frage der Entstehung der Goralen-Mundart in der Zips

Zusammenfassung

Im Norden der Slowakei, zum großen teil in der Zips, lebt eine Bevölkerung, die als Goralen bezeichnet wird. Ihre Mundart wird als polnische Mundart mit slowakischen Einflüssen, oder als slowakische Mundart mit polnischen Einflüssen empfunden. Manche polnische Publizisten betrachten diese Goralen als Polen, obwohl sie sich immer als Slowaken gefühlt haben und fühlen, und deuten darauf hin, dass in der Slowakei mindestens 80.000 Polen leben. Bei den Volkszählungen liegt ihre Zahl um 1000 – 2000. Der Autor untersucht als Historiker die Einflüsse, die in die – nach seiner Meinung – ursprünglich slowakische Sprache der Bevölkerung, polnische sprachliche Elemente gebracht haben. Im Grenzgebiet ist der Einfluss durch die Nachbarschaft Polens, wie auch durch die Immigration vieler Polen in die Dörfer nahe der Grenze, leicht begreiflich. Es gibt aber Goralen auch etwas südlicher, in den Dörfern, die in den Jahren 1412 – 1772 an Polen verpfändet waren. Auch aufgrund der Forschungsergebnisse vieler polnischer Historiker sieht er einen sehr bedeutenden Einfluss der polnischen Sprache auf die Goralenmundart darin, dass in den betreffenden Dörfern seit dem Anfang des 17. Jahrhunderts fast 300 Jahre lang polnische Geistliche und Lehrer gewirkt haben.